

(I. Erenburg), while writers from the ideologically opposite camp were given a negative assessment or were not noticed at all (V. Mayakovsky). Some writers, in turn, were “torn apart” by the opposing camps, attributing their views to them (S. Yesenin, Y. Zamyatin).

DOI: 10.31168/0459-6.39

Э. Тарабурка (Кишинев, Молдова)

Имплицитна и експлицитна история в творчеството на Йордан Радичков и Йон Друца

Й. Радичков, както и Й. Друца, се нареждат сред най-емблематичните фигури в литературното пространство на България и Молдова. Опитът да се анализира в сравнителен план творчеството им е интересен по няколко причини. Дватама писатели произхождат от народи, които в общи линии са преминавали един и същи исторически път от древността до днес. Творчеството им предлага възможност да се проследи индивидуалният подход, по който едни и същи изменения в социалната среда и в психологията на хората от различни страни са възприети и възпроизведени с помощта на специфични литературни средства.

Както Радичковият, така и Друцевият човек актуализира в чувствителността и поведението си филогенетическите кодове на рода и представлява един постоянно повтарящ се архетип; не е нито единичен, нито самостоятелен, а принадлежи към по-голяма цялост — селячеството. Литературният им герой (Радичковият в по-голяма степен, отколкото Друцевият), надхвърляйки конкретните си координати, е по-скоро «експериментален материал» (Добрев 1993: 97) с безкрайна редица проекции.

Радичковият текст доказва стремежа към откъсване от конкретни исторически парадигми и локализиране в някакво извънисторично, без конкретно очертани идеологически,

социални и политически граници време. Това по-скоро е предисторическият, митологичният, сакралният етап в развитието на човешкото съзнание — духовен свят, безкрайно по-богат от затворения кръг на историческия момент. Отърсвайки се от идеологемите на конкретното време, подобно съществуване е качествено различно от линейното и необратимо движение на съвременността, по-богато е и попълноценно, има способността да се уголемява и намалява, това е изначален, почитащ първоизворите си свят, един самовъзпроизвеждащ се до безкрая макрокосмос. Ако разгледаме творчеството му като единно цяло, литературният му свят е сякаш едновременно в историята и вън от историята, е конкретно фиксиран в координатите на историческото време и е универсализиран, реализирайки се в рамките на вечното. Тази двойственост обаче не бива да се възприема като противоречие. Тя е доказателство за амбивалентния характер във възприемането на хода на времето и за многоизмерността (постмодерността) на самото време.

В контекста на Друцевото творчество още може да се говори за история, докато у Радичков това е вече историософия. Друца е по-близък до социално-историческия модел на времето, докато Радичков — до онтологическия, опитвайки се да проследи архетипни закономерности, повтарящи се психо- и поведенчески характеристики.

Двамата писатели, взимайки за основа материал от съвременната действителност, използват различни препратки, намеци, аналогии, символи с цел да обхванат образи и идеи от най-далечното минало. В романа си «Бялата черква» чрез няколко ескиза молдовският автор набелязва основните моменти от преминаването през историята на онези, които някога са населявали бреговете на стария Днестър: за няколко кратки мигновения на космическото време тази земя е подслонила древната Дакия, покорена и асимилирана по-късно от Римската империя, която е била смачкана след векове от други, по-млади, дошли да заемат мястото и.

Молдовската история притежава многобройни страници, които, благодарение на символичното им значение, с течение на времето са придобили значението на легенди. Героите им са реални исторически личности, но случката може да е била само плод на въображението, домислена по-късно в съответствие с логиката на времето. Й. Друца понякога ги вмъква в тъканта на повестуването си с цел да събере в едно цяло нишките на миналото и сегашното, да акцентира приемствеността им, силата и значението на първите в изграждането на съвременни понятия. Подобна легенда се пресъздава в историята за каприянската Камбанария. Писателят я използва в новелата «С дъх на зряла дюля» и в пиесата «Хория», разказвайки, как е бил поставен фундаментът на едно от най-древните молдовски села, споменавани още в старинните летописи.

И да не изпраца конкретни сонди в древната история, Радичковият литературен герой също съществува чрез нея; представлява органична сплав от минало и настояще, носи в ритъма на своята кръв и древния полъх на препускащото Аспарухово войнство, и уседналостта на славянството, и реалните знаци на днешното време. Многозначителна в това отношение е историята на родното му село. В новелата «Спомени за коне» героят-повествовател я проследява от началото до самия му край. Както сочат разкопките, тя започва още през четвърти век преди Христа. Тук са живели римляни и номади, богомили и турци. След Освобождението, когато последните са се изселили, по тези места са дошли хора от Западните покрайнини, от Македония, от Чипровския балкан и от Руй планина. Така тази педя земя е концентрирала в себе си историята на цяла България. Както посочва писателят, в пазвата ѝ са скрити «едно римско, две турски и едно християнско гробище» (Радичков 1978: 188).

Според Радичковото виждане, ако се направи един символичен разрез в дъното на земята, тя ще разкрие, пласт по пласт, цялата си история. Както в разказа «Маневри»,

в който едно войниче се окопава под горещото слънце и си измисля въображаеми спътници, които го връщат последователно назад в историята, преоткривайки основните знаци на преминаването на рода му през времето. Първи се появяват баща му и дядо му. И те са се окопавали по тези земи, по време на Първата и Втората световни войни. За това говори старата бакърена гилза, загубена още тогава и намерена едва днес. Колкото по-дълбоко копае той, толкова по-дълбоко се разплита нишката на неговата собствена история. Сигнал е вече до Симеоновото и Калояновото време. Знакът за този период е една почти изядена от ръждата конска подкова. Така се стига до самата Аспарухова конница. Нейният знак са знамената от конски опашки — единствени подобни в човешката история. Това копаене в недрата на земята все повече заприличва на търсене на извора на живата вода за българската виталност.

По този начин Радичков прави свидетел и пазител на най-древните пластове в българската история не преданията и легендите, както е при Друца, а самата земя, запазила в недрата си истински реликви от минали времена: ръждясали гилзи или подкови, стари гробове, златни монети и накити, спечени римски тухли или камъни с непозната писменост. Всички те изграждат пъстрата палитра на българската история, разказват за войнствени конници, за римски императори и турски султани, за господари и роби, за езичници, мюсюлмани и християни.

Едно от концептуалните за българският белетрист понятия е *връзка* — между всички и всичко. Така една обикновена пеперуда може да стои в началото на философска пирамида — разсъждение за значението на земята като отворена книга, съдържаща реални знаци, изпращащи към действителна история за живота и смъртта, за паметта и забравата, за съвременността и древността. Друг е въпросът, че повечето от тези многобройни свидетелства за една богата древна култура днес остават непотърсени и неразчетени. Ако

използваме пример от Радичковото творчество, също като величествените римски мостове, които на времето са били средища на всичките пътища, а днес стърчат изоставени и забравени «...с едния си свод над реката, нито път води към него, нито път излиза от него» (Радичков 1996: 182). Многозначителна за «монологичното» време картина. Така, ако молдовският писател акцентира върху надеждата за потенциалното укрепване на връзките и между най-отдалечените времена (дори и да наблюдава обратното в действителността), българският не оставя място за предположения и фиксира реалността единствено в параметрите, които сега наблюдава. А те демонстрират, че връзките се късат.

Друца, за разлика от Радичков, е по-традиционен, поексплицитен в концепцията си за историческото минало, не го «извлича» направо от земята, но творчеството и на двамата писатели се гради върху идеята за запазването (дори почитането) на наследеното — единствената възможност за реална еволюция.

Понякога в произведенията си чрез специално подбран и систематизиран материал българският белетрист прави напречен разрез на социалната структура на обществото или щрихира основните моменти от историческото му развитие. Програмният за творческия му маниер разказ «Верблюд» по един чисто Радичковски начин рисува основните представи на селянина за света и за историческото развитие, като съединява в едно цяло мита и реалността, легендата и съвременността, миналото и сегашното. Тук съседстват Ной с ковчега му и старите българи със своите стари пасбища, жените им, дори децата и внуците им, Америка и Черказки (със черказците си, разбира се), Пилат и атомният взрив, езичници и християни.

При анализа на определени исторически сегменти Й. Радичков акцентира повече върху вертикалата, разкрива диахронния аспект на развитието — с многозначителни стойери в хоризонталата: сегашното е реално единствено чрез

миналото, истина, споделяна и от Й. Друца, макар молдовският писател и да е по-традиционен във формулировките си. Но и за молдовския, и за българския писатели миналото играе значителна роля в изграждането на концепцията им за живота, то е винаги присъстващият контрапункт, където резонират, рефлектират, получават по-отчетливо изражение събитията и проблемите в сегашното. Според Радичков, когато човека помни пътя за връщане, той върви напред по-леко и по-сигурно.

От страниците на Друцевите творби могат да се проследят най-известните исторически събития, изградили съдбата на Молдова. За разлика от Радичковия изцяло условен начин за пресъздаване на действителността, Й. Друца понякога населява творбите си с герои, отпращащи към реални исторически личности. Най-много се срещат в романа «Бялата черква», възпроизвеждащ авторското възприятие на молдовската история през 19-тия век. Тук се споменава безчовечната практика на събиране на молдовските деца под форма на кръвен данък. Изтръгнати от родителите си, те били прекръствани насила и възпитавани според турската вяра и обичаи, а с времето — подготвяни да се бият срещу собствената си родина. Ето защо, както отбелязва авторът, някои от еничарите са били русокопи със сини очи. По този начин изгрисаната от кучето ръка се превръща в събирателен образ за всяка война. Затова за Екатерина не е важно, че тя вероятно принадлежи на турски войник, за нея по-важно е, че всички те са хора. Нещо повече, тя вижда в това пръст на съдбата, решила така, че един от братята й, изтръгнат като дете от семейството си, да се върне за последен път в родното огнище.

И Й. Радичков (изключително), и Й. Друца (не толкова силно подчертано) са изградили своя неповторима, многофункционална литературна вселена, със собствено възприятие за хода на времето, съществено отличаващо се от общоприетото, със свои параметри, алгоритъм, свето- и човеко-усещане.

Литература

Добрев 1993 — *Добрев Ч.* Предопределението. София: Христо Ботев, 1993.

Радичков 1978 — *Радичков Й.* Спомени за коне. София: Български писател, 1978.

Радичков 1996 — *Радичков Й.* Акустичното гърне. София: Факел, 1996.

The Implicit and Explicit History in the Creation by Yordan Radichkov and Ion Druță

The history concept of Y. Radichkov and the I. Druță finds both similar accents and differences. The “implicit” trend, with diachronic research, is more typical of Radichkov who turns himself into the witness and guardian of history of earth in itself, that which has kept relics of the past and tells us about war and peace, the Roman period and Ottoman rule, about nomads and sedentary tribes, about heathen, Muslims and Christians. Druță is more explicit, more traditional, does not “extract” the past directly from the earth, but relies on folk legends, even the artistic reproduction of events from the history of Moldova. At the same time, for both writers the past is the counterpoint in which the phenomena, processes and problems of the present are reflected, resonate and become clearer.

DOI: 10.31168/0459-6.40

Н. А. Лунькова (Москва, Россия)

«Возродительный процесс» в судьбе и творчестве Свилена Капсызова

Политика принудительной ассимиляции, проводимая в Народной республике Болгарии во второй половине XX в. по отношению к мусульманскому населению, известна как «возродительный процесс», чей апогей пришелся на 1980-е гг. «Возродительный процесс» был нацелен на формирование